

Erkel Ferenc (1810–1893)

Összeállította:
Juhász Tímea
– 2010 –

Palotás

- Hunyadi László, 3. felvonás
- Szilágyi Erzsébet: Temessy Hédi
- Gara Mária: Menszator Magdolna
- Hunyadi László: Sárvári Győző
- Gara nádor: Fekete Tibor
- Hunyadi Mátyás: Kovács A.
- Rendező: Vámos László
- Ea.: Magyar Állami Operaház zenekara és balett-kara
- Vez.: Medveczky Ádám
- MTV, Budapest, 1977

Összeállította: Juhász Tímea

Legfontosabb források

- Legány Dezső: Erkel Ferenc művei és korabeli történetük (Zeneműkiadó, 1975) – LD
- Németh Amadé: Erkel (Gondolat, 1979) – NA
- Németh Amadé: A magyar opera története (Anno Kiadó) – MOT
– karmester, zenetörténész, operaszerző

Összeállította: Juhász Tímea

Erkel ifjúkora

- Magyar történelmi arcképcsarnok: Erkel Ferenc
- Műsorvezető: Kovács Sándor, zenetörténész
- Rendező: Kovács Béla
- Duna Televízió (2003)

Összeállította: Juhász Tímea

Első nemzeti operánk: Bátori Mária (1840)

- „Bolygó” téma, sok külföldi feldolgozásban
- Magyar változat: Dugonics András azonos című szomorújátéka (1794)
- Librettó: Egressy Béni
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1840. augusztus. 8. (Vez.: Erkel F.)
- Játsszódik Könyves Kálmán idején, a XII. század elején Budán és Leányváron.
- István herceg: Erkel Ferenc öccse, Erkel József

Összeállította: Juhász Tímea

Az opera tartalma

- Kálmán király szeretné, ha fia, a fiatalon megözvegyült István herceg ismét megházasodna
- A herceg választotta Bátori Mária, akitől már két gyermeke is született
- Apja ellenkezésével nem törődve, el is veszi Máriát
- Kálmán királyt udvaroncái arra biztatják, hogy öltesse meg az „erkölcstelen” Máriát
- Bár Kálmán megbocsátana, az udvaroncok végrehajtják a gyilkosságot
- A vadászatról hazatérő István bosszút fogad

Összeállította: Juhász Tímea

Részlet az operából

- Lakodalmi induló és kórus, 1. felvonás
- Kolozsvári Állami Magyar Opera
- Vez.: Móssóczy Vilmos
- A bemutató plakátján (1840. augusztus 8-án) először szerepel a felirat:
Nemzeti Színház

Összeállította: Juhász Tímea

Korabeli kritikák

- Tomboló siker, telt ház a bemutaton
– „E korcsoké lesz Árpád trónusa!
Mivé levél, szegény magyar hazá?!”
- A német sajtó lelkesen üdvözli, a magyar elhallgatja vagy bírálja az operát.
- Regélő Pestü Divatlap: nemzeti nagyjainkat „annyira senki sem gyalázná meg, mint a magyar opera.
... ha valaha még Nagy Lajost vagy éppen Hunyadi Jánost © engednék a magyar operában környékelni, megérdemelné a színház, hogy azonnal összeserkadjon.”

Összeállította: Juhász Tímea

Részlet az operából

- Bátori Mária románca, 1. felvonás
- Mária: Árdó Mária
- Képek: Felbér Mária, Schodelné, Árdó Mária
- „Egressy és Erkel az udvari intrikusok személyében a bécsi kamarilla magyarfalóit támadják.” (NA 55. old.)

Összeállította: Juhász Tímea

Színházi élet Pest-Budán ☺

- Bajza József 1838-ban lemondott a színház igazgatásáról, mert a dráma háttérbe szorult az operával szemben.
- A jövedelem túlnyomó részét az opera emésztette fel, részben Schodelné és „semmiféle munkát sem végző” férjének mamút fizetése miatt. (LD 129. old.)
- Schodelnéet egyébként később „kiszekírozták külföldre” (Operatikusok, 137. old.)

Operatikusok, János Tóth

11/58

A Szózat

- 1843: a Szózat pályázata
- Erkel tagja a bírálóbizottságnak, de még 1843-ban ő is megzenésíti.
- „A nagyvilágon e kívül” sor dallamát beilleszti a Himnuszba („balsors akit régen tép”)
- Pesti Hírlap: „Erkel Ferencz karmesterünk is készíté a Szózathoz zenét, mely, mint tudjuk, nem csak a jutalmazottnál jobb ☺), de magában is jó, s a Szózat lángeszű költőjének tetszését is megnyeré.”

Operatikusok, János Tóth

11/58

A Himnusz

- 1844: a Himnusz pályázata
- Erkelén kívül további hét művet megdícsértek, ezeket egy hangversenyen adták elő
- Der Spiegel: „Erkel művén kívül a többi csak a bírálók pártatlanságának igazolására adták elő, mert egyébként értékük a nulla alatt állott.”
- Első nyomtatott példányai Deák Ferencnek szóló dedikációval jelentek meg

Operatikusok, János Tóth

12/58

Európai rangon: Hunyadi László (1844)

- Irodalmi előzmény Tóth Lőrinc: Két László (dráma, 1841)
 - rojalista nézőpont, feloldozást keres a király bűnére
- Librettó: Egressy Béni
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1844. január 27. (Vez.: Erkel F.)
- Játsszódik 1456-ban Nándorfehérváron, Temesváron és Budán
- Rozgonyi, a Hunyadiak híve: Egressy Béni és Budán
- Viharos tetszésnyilvánítás a bemutatón.

Operatikusok, János Tóth

13/58

Korabeli kritikák

- A német nyelvű sajtó elismeri, a magyar nyelvű fanyalag és értetlenkedik.
- Regelő Divatlap a bemutatóról: „az előadás meglehetősen nehezen ment. ... Udvarhelyi Garát adá és nem tudá ... Az előadás oly valami erőltetett vala, mint a zene maga. ... hogy Erkel zenét teremtsen, hogy zeneköltő legyen, azzal nem áldaték meg.”
- A Nemzeti Újság kétféle, hogy az új opera valaha is elérje a Bátor Mária népszerűségét. ☺
- Honderü: „ha van a magyar zenének jövője ... úgy annak megalapítását a Hunyadi László szerzőjének fogja köszönni nemzetünk.”

Operatikusok, János Tóth

14/58

Érdekességek

- 1848-ban tömegek énekelik az utcán a Meghalt a cselszövőt.
- Kuhač 1880-as horvát népdalgyűjteménye is tartalmazza
- Bartók Béla 1906-ban Hajdú megyében jegyzi le népies változatát
- Előadás 1970-ben (Erkel Színház) ☺

Operatikusok, János Tóth

15/58

Részlet az operából

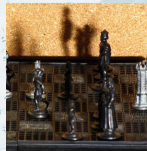
- Szilágyi Mária nászda, 3. felvonás (Kalmár Magda)
- 1847-ben komponálta Erkel Hollósy Kornélia és Doppler Ferenc fuvolaművész tiszteletére
- Életképek: az énekesnő „hangját nem lehet megkülönböztetni a fuvolakisérettől. Nem lehet olyan szépet mondani róla, mely felnyire is szép legyen, mint a valóság maga.”
- Későbbi a nyitány (1845) és a palotás (1850) is.

Operatikusok, János Tóth

16/58

A hallgatás évei

- Magyar történelmi arcképcsarnok: Erkel Ferenc

Operatikusok, János Tóth

17/58

„Ünnepi díszmű”: Erzsébet (1857)

- Ferenc József és Erzsébet királyné magyarországi látogatására
- Librettó: Czahyuga József „tákolmány” (MOT 71. old.)
- Doppler Ferenc (nyitány, 1. felv.); Doppler Károly (3. felv.); Erkel Ferenc (2. felv.)
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1857. május 6.
- Történelmi 1221-ben Magyarországon, az ötödik keresztény hadjárat idején.

Operatikusok, János Tóth

18/58

Az opera tartalma

- Lotaringiai Lajos a Szentföldre indulva áthalad Magyarországon.
- Szerelmes Jesz a király lányába, Erzsébetbe, aki először visszautasítja.
- A darab végén elnyeri a lány kezét.

Operatörténet, Ábrányi Kornél

20/56

Részlet az operából

- Magyar induló (1850), 2. felvonás
- Pesti Napló: „egyike a legszebb daraboknak e nemben. Minden részében tökéletes magyar érzés ... Eleven, buzdító, tüzellel teljes az egész. Gyöngye zenekar sokat levon szépségeiből.”
- Zongora: Kassai István
- Képek: Szent Erzsébet templom Budapesten a Rózsák tere

Operatörténet, Ábrányi Kornél

20/56

Korabeli kritikák – értékelés

- Mindössze 16 előadás, de többnyire zsúfolt ház előtt.
- A 2. felvonás mindig magával ragadta a nézőket. Erkel valamennyi előadáson kitapsolták.
- Németh (MOT 72. old.): „Erkel felvonása talán még a Bánk bánt is felülmúlja szépségével.”

Operatörténet, Ábrányi Kornél

Érdekességek

- Erzsébet II. Endre és Gertúd-lánya (!)
- Egressy 1851-ben belehal háborús sérüléseibe
- Az Erkel-műhely első nyomai (hangszerelés, kidolgozások)

Erkel Gyula (1842–1909)

Erkel László (1845–1896)

Erkel Sándor (1846–1900)

Operatörténet, Ábrányi Kornél

20/56

A korabeli magyar opera betetőzése: Bánk bán (1861)

- Irodalmi előzmény: Katona József drámája
- Librettó: Egressy Béni
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1861. március 9. (Vez.: Erkel F.)
- Játsszódik 1213-ban Visegrádon és a Tisza mentén, II. Endre (András) galíciai hadjárata idején.
- Hatalmas siker, az ünneplés felért egy politikai demonstrációval

Operatörténet, Ábrányi Kornél

Korabeli kritikák

- „Sohol opera a politikai világban még nem játszott oly fontos s'kijáható szerepet, mint e válságos években a Bánk bán. A siker óriási, az opera állandóan telt házat vonz. A közönség megkönnyebbült, ha megtapsolhatta a kitombolásig Petur bordalát s Bánk kifakadásait az idegen uralom ellen. A magyar hazafiság, kitartás s lelkesedés feltárá fókuszává vált; s hatalmasan pótolta a feloszlátott magyar országgyűlésen elhímitott politikai szónoklatokat.” (Ábrányi Kornél)

Operatörténet, Ábrányi Kornél

Ábrányi Kornél

- 1822–1903
- Erkel tanítványa
- Zeneszerző
- Zongoraművész
- Zenepedagógus
- A Zeneakadémia első titkára

Operatörténet, Ábrányi Kornél

20/56

Dalolva szép az élet

- Rendezte: Keleti Márton (1950)
- Kádár Zsóka: Ferrari Violetta
- Torma Feri: Soós Imre
- Réz Győző, az Ezüst Lant karnagya: Balázs Samu
- Nagy Pista, az Új Hang karmestere: Gálcsiki János
- Varga Pali: ???
- Eredeti szöveggel (↔) Nádasy Kálmán, (1940)

Operatörténet, Ábrányi Kornél

Vígopera – vígság nélkül: Sarolta (1862)

- Librettó: Czanyuga József, „aki Brassai Sámuel dörgedelme után sem hagyott fel a vígoperával” (MOT 85. old.)
– „A jeles múzeumi tudós már az Erzsébet esetében is bebizonyította szövegírói tehetségének tökéletes hiányát” (NA-129. old.)
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1862. június 26. (Vez.: Erkel F.)
- Játsszódik 1146-ban, II. Géza uralkodásának idején egy Moson megyei faluban

Operatörténet, Ábrányi Kornél

Az opera tartalma

- Ordító, a falusi kántor a királyhoz szeretné adni a lányát, Saroltát
- Belus országnagy rossz szemmel nézi az ármánykodást, és cselhez folyamodik
- Így Sarolta szerelméhez, Gyula vitézhez megy feleségül

Operatörténet, Juhász Tibor

29/30

Részlet az operából

- Előjáték: vidám búcsút ül a falu népe
- Lassú – friss témára épülő magyar muzsika
- A nyitányt a bemutató előtt előadják egy hangversenyen (márciusban)
- Hölgyfutár: „Lelkesült tapsokkal fogadta a közönség. ... E dalmű a hallott kis részből következtetve, úgy látszik, egyike lesz a magyar zene gyöngyeinek.”

Operatörténet, Juhász Tibor

29/30

Részlet az operából

- Ordító belépője, 1. felvonás
- (Erkel emlékműsorban idézik)
- Zenes TV Színház? (év?)

Operatörténet, Juhász Tibor

30/30

Korabeli kritikák

- „A közönség nem lelkesedett a műért, vígoperát várt, és unalmat kapott cserébe.” (MOT 86. old.)
- Sürgöny: „Erkel Ferenc is meghódolt a kor kívánalmainak s operettet írt, a honvédeletről vett szöveggel.”
- „Áldva legyen ez a kard, Áldd meg Isten a magyart!”

Operatörténet, Juhász Tibor

31/30

Az opera értékelése

- Nem hiányzik a politikum: „a kántor a hatvanas évek elején a bécsi udvar felé kacsintgató magyar urakat jelképezi.” (NA)
- Sorsforduló Erkel életében: „Jelépett a Bátor-Hunyadi-Bánk bán jelezte siker mezejéről, és a kísérletezések veszélyes talaján elindult a sikertelenség és meg nem értés gyötrelmes útján” (NA, 130. old.)
- Az Erkel-műhely fokozott tevékenysége (a szövegek végleges kidolgozása, önálló részek)

Operatörténet, Juhász Tibor

32/30

Wagner hatása alatt: Dózsa György (1867)

- Irodalmi előzmény: Jókai azonos című történelmi szomorújátéka (1837)
- Librettó: Szilgetyi Ede
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1867. április 6. (Vez.: Erkel F.)
- Történi 1514-ben Budán, a Rákos mezején és Dózsa börtönében
- Vegyes fogadtatású bemutató, utána 10 előadást ért meg a mű
- Erkel és fiai előadásról-előadásra rövidítették a tendkívül hosszú operát.

Operatörténet, Juhász Tibor

33/30

Librettó ↔ Erkel zenéje

- Dózsa szerelmes férfi, aki nagyravágyásból, személyes sérelemből áll a lázadás élére
- A harcra kelt nép ostoba, gyülevész horda, Dózsa pedig saját hiúságának áldozata
- Erkel zenéje szándékosan (!) félremagyarázza a librettót: „forradalmi opera” (NA)
- A végén „a bukott népzévező hőssé magasztosul”

Operatörténet, Juhász Tibor

34/30

Részlet az operából

- Dózsa esküje, 1. felvonás
- Dózsa György: Bárdi János
- Valószínűleg Erkel Színház, 1994 – (Forrás: YouTube)
- A fináléban tredécim akkord (a diatonikus skála összes hangjával)
- A partitúrában már igen kevés Erkel Ferenc eredeti kézírása.

Operatörténet, Juhász Tibor

35/30

Korabeli kritikák

- Fővárosi Lapok: „A közönségnek igen tetszett a fegyvertánc, melyet fiatal lányok aranyos sisakban, vértben, tarka pajszokkal, kivont kardokkal és lebegő zászlókkal gyorsan lejtettek. ... A legfestőbb volt a végjelenet, midőn a kiterjesztett kék égből fehér angyalok ereszkedtek le, s a tüzes trónon megölt Dózsa, egyesülve Rózsával [egykori szerelmével], aranytrombitás géniuszok vállain emelkedett a mennybe, búvós kék és rózsaszín világítás mellett. Mindenki tapsolt e látványra, mely eszmét fejezén ki, a lélekre hatott.”
- „Ennél jobban már félre sem lehetett volna érteni az utolsó, drámai felvonást.” (NA, 161. old.)

Operatörténet, Juhász Tibor

36/30

Korabeli kritikák

- Ábrányi (Fővárosi Lapok): „Erkel Dózsája újabb beoltási kísérlete a magyar zenének a művészet ama egyetemes világfájába [Wagner], melynek törzséből egykoron az, mint önálló műág, fog kisarjadzani.”

Az opera értékelése

- Németh (MOT, 94. old.): „E kritikánál rosszabbul fogalmazott mondattal még nem találkoztam hosszú zenetörténeti kutatómunkám alatt.
... [az opera színmagyar zenei elemei] nem Wagnerre, hanem a csak ezután megjelenő Muszorgszkijra utalnak. Hogy lehetett egy ilyen süket zongoratanárból a magyar zenei élet egyik alakítója, nagyhatalmú diktátora? Már elnézést a zenetudósoktól és az olvasóktól, de csak kibuggyant belőlem a düh és keserűség ennyi dilettantizmus olvastán.” ©

Újabb kísérlet: Brankovics György (1874)

- Irodalmi előzmény Obernyik Károly: Brankovics György (dráma, 1855)
- Librettó: Ödny Lehel, majd Ormay Ferenc fejezi be
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1874. május 20. (Vez.: Erkel F., majd Erkel S.)
- Játsszódik 1439 és 1456 között Brankovics várában és a török táborban.

Az opera tartalma

- A szerb nagyrúr Hunyadi János szövetségeseként harcol a török ellen.
- Féltelmében azonban különbékét köt a törökkel, akik két fiát kérnek zálogul
- Brankovics lánya (Mara) hozzámegy a török szultán fiához
- Hunyadi győz a csatában, ezért Brankovics visszaáll az ő oldalára
- A törökök bosszúból megvakították a fiát, lánya pedig a török szultán rabnője lesz
- Brankovics halálos sebet kap a csatában

Korabeli kritikák

- Fővárosi Lapok: „néhány jelenés alkalmával nem csak a főszereplők, de még a sokszor közönyös karszemélyzet is könnyekre fakadt” – a próbákon!
- Fővárosi Lapok: „Erkel drámai tehetsége sohasem mutatkozott még ily erejében.”

Részlet az operából

- „Dallam a szokásos értelemben alig van ebben a műben, de zene annál több.” (NA)
- Murát és Mara kettőse, 4. felvonás – vezérmotívum
- Murát: Bándi János
Mara: B. Konrád Erzsébet
- Kolozsvári Magyar Opera Zenekara
- Vez.: Mossóczy Vilmos
- Képek: Gyulai Várszínház (1993), Szabó Péter, Marton Melinda

Az opera értékelése

- A bemutató fogadtatása nem volt egyértelműen sikeres
- „A Brankovicsot a kiegyezés súlyos bírálatának tekintették.” (NA, 184. old.)
- Erkel soha nem békelt meg a kiegyezés gondolatával.

Népies vígopera: Névtelen hősök (1880)

- Librettó: Tóth Ede
- Bemutató: Nemzeti Színház, 1880. november 30. (Vez.: Erkel S.)
- A szabadságharc névtelen katonáinak állít emléket
- Történik 1848–49-ben egy kis mezővárosban és a harctéren
- Hívós fogadtatás, „az emberek nagy része már nem emlékszik szívesen a 48-as hősi napokra” (NA, 193. old.)

Az opera tartalma

- Szerelmmel dúsitott falusi életképek után Andorffi Elek beáll katonának a szabadságharc seregébe
- Ilon (a szerelme) utána szökök
- Ilont elfogják a cserkeszek, Elek azt hiszi, hogy meghalt
- Végül mindenki hazatér a faluba

Részlet az operából

- Takaródó-kórus
- Népszerű kórusmű
- Az operától függetlenül is sokszor előadták
- „Egyike az opera nagy pillanatainak: szívbe markoló emlékezés a szabadságharc elröppent illúziójára.” (NA. 199. old.)
- Képek: Erkel-émlékiállítás (Régi Zeneakadémia):

Operafilm: János Tóth

48/50

Részlet az operából

- Elek dala, 4. felvonás (Romhányi József átdolgozása)
- Zenés TV Színház, MTV (év?)
- Andorffi Elek: Gulyás Dénes (Sárvári Győző)
 - a tévéfilmben a lelkész fia, Gábor

Operafilm: János Tóth

47/50

Az opera értékelése

- Egyetértés: „Erkel Ferenc ... ma is egyedül áll. Alig, hogy előzői voltak, s utódok eddig nem támadtak. Ilyenkor a méltányosság: kötelesség.”
- „... szívbe markoló emlékezés a szabadságharc elröppent illúziójára.” (NA. 199. old.)

Operafilm: János Tóth

Átdolgozás, felújítás

- Eredetileg mindössze 6 előadás
- Átdolgozás 1916-ban (!)
- „Gyerünk hamar! Muszkát eszik a magyar!”
- „Előre hát, a muszka javát keresd! A lába hogy ne fájjon, kupán teremtsd!”
- 4 előadás után levették a műsorról

Operafilm: János Tóth

49/50

Az utolsó opera: István király (1885)

- Irodalmi előzmény Dobsa Lajos: I. István király (1880)
- Librettó: Váradi Antal
- Bemutató: Operaház, 1885. március 14. (Vez.: Erkel S.)
- Az Operaház megnyitására (1884) rendelték meg, de nem készült el időben.
- Történi Esztergomban, I. István uralkodásának vége felé.
- Erkel Ferencet a Bánk bán óta nem ünnepelték így. Hat alkalommal tapsolták ki.
- Több könyv Erkel Gyulát is feltünteteti szerzőnek.

Operafilm: János Tóth

Részlet az operából

- Gyászzené, 2. felvonás
 - A rövidített változat szerint
- István király: Martin János (Csendes László) Gizella királyné:
 - Takács Tamara (Császár Angéla)
 - Imre herceg: Daróczy Tamás (Öze Áron)
 - Péter (Magyarország jövőendő királya): Póka Balázs (Dörner György)
- Könyg Stephan (MTV, 1993)
- Rendezte: Koltay Gábor

Operafilm: János Tóth

Egyetlen ária: Kemény Simon (1887)

- 1442-ben a szebeni csatában Hunyadi Jánossal páncélt cserélt, így őt ölték meg Hunyadi helyett.
- Vörösmarty: Kemény Simon (ballada)
- Librettó: Jókai Mór fiatalkori műve
- Csak Immetullah románca készült el az operából
- Zenelap (1893): „Erkel hagyatékában megvolt a teljes mű zongorára.” (?)

Operafilm: János Tóth

50/50

Erkel értékelése

- „Forradalmian gyűjtő zenéjét énekelték a szabadságharc katonái, majd a nemzetre hulló gyászban Bánk és Tiborc gránitalkajaival protestált az elnyomás ellen. A kiegészítés illúzióját Dózsa szellemének felidézésével, a politikai hűségést Brankovics tragédiájának hangjaival bélyegzte meg. A konzultáció ábrándképeibe pedig beleszólt a névtelen hősök honvédsírató muzsikáját. Következésképpen megőrzött elvei miatt maradtak kiáltottak ki, és élete alkonyán – minden elismerés ellenére – magányosság juttott osztályrészül.” (NA 7. old.)

Operafilm: János Tóth

Petrovics Emil Erkelről

- Magyar történelmi arcképcsarnok

Operafilm: János Tóth

51/50

Bánk bán (2010)

- M2, 2010. november 11. 21:25 (csütörtök)
- Magyar Állami Operaház
- „Ösváltozat”? Koncertszerű előadás
- Kiállítás az Operaház földszintjén (az évad végéig látható az előadások szüneteiben)

Összeállította: Árkád Tóth

58/58

Erkel művei

- 23 dal vagy kórusmű (köztük a Himnusz)
- 13 színpadi kísérőzene, főleg népszínművekhez (többek között Szigligeti Ede színdarabjaihoz)
- 15 zongoradarab
- 3 hangszeres mű zongorakísérettel
- 5 zenekari darab, de 4 nincs meg közülük (csak korabeli források említik), megvan az Ünnepi nyitány
- 9 opera
- Más források még további 10 ismeretlen műről írnak

Összeállította: Árkád Tóth

58/58